

З БІЖУЧОЇ ХВИЛІ.

Розгойдане море з високими хвилями, що розколисуючи ся все далі й далі, розвивають в собі все більшу деструкційну силу; що приносить в своїм поході хвиля, вона ж чи иньша готова знести з поворотним рухом, не лишаючи нічого певного, нічого тривкого. Такий образ нинішньої Росії. Другий місяць живе вона вповні революційним житєм, і даремно було б шукати в ній, як у всякій революції, якогось плану, якогось льогічного розвою. По одній стороні, на місці одного давнішого правительства — кілька правительств, з яких одно робить на перекір другому й перебиває його плани; по другій стороні кілька опозиційних чи революційних течій, які сходять ся лише в своїм поборюванню старого режиму, а врештою розходять ся більше або менше в своїх цілях і на-прамах, і се перехрещування течій, збільшаючи лише деструкційну енергію, дає дуже мало конкретного. Виравді, як в механічних процесах, сама рухова енергія виливає викликаючи певні творчі процеси, але се творчість не стоїть в ніякій пропорції до сили енергії, яка виладовуєть ся в сім процесі. Все здобує досі держать ся лише фактичним станом річей, і не можна знати, що покажеть ся в активі „освободженої Росії“ при найблизшій обрахунку.

Особливо ж малозначні здобутки українства в сім цілім, майже цілорічнім періоді боротьби за освобождение, — особливо в порівнянню з надіями, які покладали ся на сю переломову хвилю вимученими до знетерпеливлення Українцями Росії. Сея діспропорція вкликає у більше вражливих почутя якоїсь тяжкої неудачі. Житє йде бурною хвилею — і мов минає український нарід з його змаганнями до виборення собі своїх національних прав. Так багато змінило ся в порівнянню з тими обставинами, в яких жив він перед двома-трома роками, навіть перед роком, а так мало позитивного, конкретного принесли з собою ті зміни для нього. Переживши незвичайні завірюхи, нечувані страхи й живучи далі серед небувалої дезорганізації — він не може в своїх активах вказати нічого певного й по сей день.

Супроти того розбитя й атрофії, в якій українська суспільність, завдяки гірким своїм обставинам, всугупила в сю переломову

хвилю, тим не можна зражати ся, чи сиувати якісь сумні гороскопи — але факт вістаєть ся фактом, що поки що конкретними здобутками українство ще не може похвалити ся.

Від грудня минушого року почавши, коли появили ся в правительственных сфер перші заяви, що вішували знесенне заборони українського слова, українська суспільність почала нетерпляче чекати того знесення. Натомість у вересні 6. р. таке знесенне в правительственных кругах признано „несвоєвременним“. Правда, тодішній правительственный напрям перейшов потім через сильну катастрофу, і як зачуваємо, тепер пішов з тих кругів такий пароль у місцеву адміністрацію, щоб „малоросійському нарѣчю препятствій не чивить“; але не стало ся нічого такого, щоб формально й виразно відіймало з українського слова дотеперішні обмеження. Не кажучи про можливість всяких реакцій, уже саме адміністраціїпе „усмотрѣніе“ вповні держить в руках ключі до українського слова, а „временныя правила о печати“, в яких ніби то містить ся знесенне всіх ограничень, повні таких прогалин, неясностей і кручків, що українське слово розкритошеним — принаймні до вяснення правительственной практики, уважати ніяк не можна.

Не перемінило ся ніщо і в иньших сферах. Українське слово в школі, в церкві, в суді, в адміністрації не поступило і кроком наперед. Польська мова заводить ся в школах „Царства Польського“, і навіть на Україні, але українська — ніде; в сільській адміністрації серед польської людпости заведено урядованне польське, але в українських територіях „Царства Польського“ полишено урядованне російське, а про українські губернії нема й чутки про якісь зміни. Правительство стало на давнім становищі, що для Українців великоруська мова, „общерусскій“ язик має далі заступати місце їх матерньої мови, й всі петиції, представлення, меморіяли, чи то в українських неофіціальних, чи то в власних офіціальних сфер (як представлення академії, або київського генерал-губернатора) досі не зробили виразних перемін в сїм напрямі.

Не видно значних успіхів і на другім фронті, на який звернені були заходи Українців: в популяризації української ідеї серед поступової російської інтелігенції. Правда, і в сїм напрямі, як і на правительственну адресу, українські заходи не визначали ся апі відповідною енергією, апі консеквентністю й пляновістю, мали характер в значній мірі уривковий; але певні українські круги, особливо в Україні лівобічної, все таки звертали пильну увагу на

задержанніє контакту з партією земців, т. зв. конституціоналістів-демократів, і дуже уважали на те, аби не вийти з рам їх тактики. Результат одначе той, що з дневного порядку більше крайніх течій українське питання зникло вповні — мовляв аби національні питання не заваджали, не відтягали увагу від загальніших і важніших питань дня; а партія земців-конституціоналістів, боячи ся, що ідея національно-територіальної автономії може стрінути ся з опозицією в ширших кругах (під окликом охорони цілости держави), також постарала ся усуцуги зовсім сю дражливу точку. Одначе й перші й другі робили виімок для Поляків, піднісши оклик за автономією Польщі, з нагоди заведення там стану облоги, хоч з консеквенції треба було жадати тільки відкликання виіжкових законів (чи заповіди їх, зробленої устами Вітте), а питання автономії полишити на пізнійше, коли взагалі з тактичних мотивів усуваєть ся з дневного порядку питання національних автономій. Тут одначе, свідомо чи несвідомо, проявив ся давно звісний поділ національних питань на симпатичні й несимпатичні серед російської суспільности. Симпатизувати з польським питанням стало загально прийнятним серед неї, українське ж питання не мало тут симпатій ніколи. Взагалі слабо орієнтуючи ся в тих національних питаннях, постунова російська суспільність обдаровувала польські змагання повною й нероздільною симпатією, а українські, здебільшого уважала неоправданними, мало серіозними претензіями. Змагання Поляків до автономії Королівства в його теперішніх границях приймали ся з загальним співчутем; вказівки Українців (й иньших), що се Королівство в теперішніх границях не совпадає зовсім з понятєм польської етнографічної території, й містить (від сходу) території з масовою людністю українською (а далі — на північ білоруською й литовською), — приймали ся з неухагою, трактували ся зневажливо або ігнорували ся. Заходи латинських ксьондзів коло перетягання на латинство і польщення української чи білоруської людности, що коронували їх плян розпочатий заведенням унії, — покривали ся покровом релігійної толеранції; приніжнення ж Українців, що виходячи з принципу толеранції треба б відновити силоміць знесену унію, яка була місцевою народньою вірою в останнім століттю — приймали ся з виразною антипатією, піби якісь клерикально-реакційні забаганки. І так далі. Щирі старання українських іруп іти в лад російським лібералам і їх тактиці, нічим не зражати їх, помогли мало, й на осіннім московським з'їзді

земців (у вересні), як кажуть справоздання, можна було чути з уст першорядних репрезентантів російської ліберальної науки („тоже Малороссовъ“) виводи, що українська мова тільки „нарѣчіє“, що Українець Гоголь — „великій рускій писатель“, а Великорос Тургенев зістаєть ся великим писателем і для України, і т. д., і що тому про автономію України не може бути й мови. А для Поляків і далі роблять ся виїмки, „не въ примѣръ причимъ“, їх ставлять в привілеєйоване становище поруч „руссаго народа“, хоч вони ніколи не питали доріг у російських лібералів, не журили ся їх тактикою й вели свою національну політику, не уважаючи, чи вона „совпадала“ з політикою російських кругів, чи ні.

І власне тому! Безоглядність польської національної програми, витревалість Поляків в ній і рішучість, з якою вони ставили її, привичайли російських лібералів дивити ся на Польшу як на особіне царство, механічно звязане з Росією, де Росіянам нема що робити. Поляки дивили ся все на російську культуру як на чужу, накинєну; коли російську мову й науку силоміць завели в польські школи, польська суспільність бойкотувала російську культуру; умисно не читала російських письменників, хоч вони здобували собі сьвітовий розголос, з гори і з легковаженнем дивила ся на російську науку, ігнорувала її твори, як „тульські самоварчики“ й не брала ніякої участі в російськїм літературнім і науковім руху. Супроти діспропорції, в якій стояла культура й наука польська до російської се були крайности, сьмішні, некультурні, шовіністичні. Але їх дарували Полякам, шануючи їх привязанне до свого й опозицію насильству. І тепер, не вважаючи на сї крайности польського націоналізма, російські професори в Варшаві обстають за польонізацією університету й середніх шкіл, а студенти-Росіяни просять міністерство, аби перевело їх в инші університети й політехніки, щоб не стояти на заваді польонізації варшавських вищих шкіл.

Українці ж в переважній більшості з усіх сил, з заналом і щирістю, „не щадя живота и до послѣдней капли крови“ тягнули колієницю російської літератури й науки, „гражданственности“ й революції; постачали великоруській літературі великих письменників і заявляли, що слїдами Гоголя повинна йти українська народність взагалі; присягали ся, що великоруських письменників уважають общерусскими й не можуть собі представити, щоб Українці могли розвивати ся на якійсь иншій культурній підставі як не „общерускій“; старанно збогачали чи науковими творами чи quasi-науковим компостом росій-

ську науку й заявляли, що маючи готову „общеруську“ науку й наукову мову, було б абсурдом Українцям „ковати“ свою наукову мову й тратити сили на витворення своєї науки; засіяли своїми людьми ряди революційних російських партій і разом з ними кидали анатему на всякі українські національні змагання, що підривають ширші, космополітичні завдання революції, в імя котрих Україна повинна розтопити ся в загальній, чи то великоросійській масі. Не кажу вже про кадри педагогів, що „съ остервенѣніемъ“ виганяли з уст українських дітей українську вимову й душу свою полагали за віристь букві „ѣ“ і російській літературі, тим менше про ріжних адміністраторів, що в ріжних сферах доходили „до кореня“ й винищували до найглибших основ усякі прояви опозиції, національні почуття і т. д.

І щож? Не диво, що бачивши цілі покоління Українців у вірній службі „не токмо за страхъ, но и за совѣсть“ російській літературі, культурі, державности, поруч Великоросів, від яких вони звичайно відрізняли ся тільки „хохлацьким“ проносом і що найвище — привязанієм до сала й паливок, — не тільки правительство російське, а й суспільність тепер з неохотою чує говорення про культурні й політичні потреби українського народу, про українську автономію. Адже не говорячи про тих ріжних „тоже Малороссовъ“, старше покоління українських патріотів, т. зв. українофіли, всю свою енергію уживали, аби „удавати, що їх нема“, і дійсно дійшли в тім до такої віртуозности, що й справді їх не було ні по чім знати, й дійсно так як би їх не було. Відкинувши всякі політичні постуляти й проголосивши, що українська ідея повинна розвивати ся виключно на культурнім ґрунті, вони і в сій культурній сфері так старанно пообліплювали її фіговими листками, так міцно забінтували її всякими „главотязами й убрусцями“, укриваючи й вирівнюючи все, що могло б разити око репрезентантів офіціальної народности, що бідна українська ідея могла не розвивати ся, а тільки завмирати, й дійсно завмирала в сій сфері з року на рік, дійшовши до того, що в кругах людей, які поставили головною метою українства — дослід і піддержання історичної традиції, приходило ся констатувати, що української історіографії нема — й нема кому навіть зладити оказійної статі в історії, або написати відзив про етнографічну збірку — се в кругах людей, що звели українство до поняття „етнографічної партії“, як її прозивали! За те неустанно повторяло ся, що українство може розвивати ся тільки на російським ґрунті, в тісній

та нерозривній звязи з „русскою“ культурою. На поміч усяких хитрим доводам від власного розуму уживано тут і покликів на умірковані погляди Костомарова, і на авторитет Драгоманова, що як ненаручний був українським культурникам політичним характером, надаваним українству, так благопотребним був (і певно аж тепер стане „любезенъ Россіи“ — рижним противникам „крайностей українства“) своїм привязанням до російської культури й дуже скромними національними вимогами для українства — до них відкликували ся на поборення всяких „крайніх“ Українців.

Великоруським ученим і публіцистам можна було зовсім не реагувати на всякі прояви українства, коли хтось хотів вивести українство за межі тої скромної і лояльної антиварпо-етнографічної ролі, в яку поставили його українські „культурники“, „українофіли“. Можна було наперед знати, що коли якийсь Українець попробує поставити, припустім, понятє української історії більш виразно й консеквентно та відмежувати її від „історії Россіи“, то знайдець ся таки свій брат — „тоже Малоросецъ“, або навіть „українофіл“ і „український патріот“, який зараз не залишить виткнути не обачному історикови прогрішення, якого він допустив ся відступивши від поглядів єдиної авторитетних для всіх вірнопопданих російської культури російських істориків; коли знайдець ся якийсь відважний публіцист, що попробує відграничити сферу інтересів українського народу й тих прав, які повинні служити йому на українській території — його зараз украсять „свої“ ж „земляки“ епітетами шовініста, а поклик — не служити чужим богам, буде стрічений окриками про „нетерпимість“, проповідь „національної виключности“, і т. д. і т. д.

Український нарід так довго, протягом століть, волею і неволею (більш неволею в кождім разі) віддавав свої сили, здібности, капітали на службу великоросійському народу, що гадки про його особні інтереси, про жите його для себе самого готові здавати ся трохи не бунтарськими, або й зовсім бунтарськими, багатьом і багатьом. Я вже не буду нагадувати, що ті підстави культури матеріальної й духової, права, суспільного й політичного укладу, які лягли основою життя великоросійського, а в дальшій лінії тої „общерусскої“ культури, суспільного життя, державности, — були вироблені українським народом і прийняті від нього великоросійським. Повторю лише тезу, стільки раз висловлювану оборонцями общерускости,

що пишшня великоруська культура, література, навіть літературна великоруська мова була витворена при значній участі Українців, або як вони залюбки кажуть — спільними змаганнями обох руських галузей. На сій підставі вони великодушно дозволяють і поручають Українцям уважати великоруську культуру, літературу, язик також і своїми та задовольючи ся сею ілюзією, не тратити сили на те, щоб виплисти ще на верх, а спустивши ся спокійно на дно, далі служити „питательним матеріалом“ для общерусскої (великоруської) культури. Взяти щось з Поляка для тої общерусскости ніколи не удавало ся їм про се був час відложити всяку гадку. Але втратити такого щирого й корисного помічника, яким був Українець, пустити його на волю, аби жив своїм домом і для себе, се вже зовсім що инше! Тим більше, коли не знати ще, кого брати за показчик правдивого українства — чи тих вірних слуг, чи речників української окремішности. Нема сумніву, що звідси — чи свідомо чи не свідомо — плине неприязнь до всяких розмов про інтереси українського народу, його самостійний розвій, автономію України й т. д., ті закиди сепаратизма, виключности, шовінізма, узкості, які готові стрінути на кождім кроці всяку виразнішу гадку про оборону інтересів українського народу.

Ся неприємна перспектива, очевидно, чекає й далі всіх, хто хоче серйознійше й виразнійше виступати в обороні тих інтересів. Всяка така рішучійша постава западто сильно відбиває на тлі байдужности (чи дипломатичного промовчування) старших поколінь і легіонів тих „тоже Малороссовъ“, що й тепер прикрашають собі різні „общеруські“ сфери. Попередня байдужність і сучасна ростіч української суспільности приготувала, дійсно, дуже неприємне положення для тих, хто хотів би вірвати в старую традицію „удавання, що нас нема“! Але через сей поріг їм невідмінно прийдець ся переступити, і гірку чашу, що перед ними стоїть — прийдець ся випити, коли вони мають міцну постанову взяти з української ідеї бічти й главотяжі й дати їй можливість розвою. Тільки сила й щирість переконання, що дає людям відвагу й сміливість без компромісів і замовчувань поставити свої погляди й жадання, ні на кого не оглядаючи ся, — може здобути признанне й поважанне для сих поглядів і жадань. Надію — пронести українську справу під полою общерусского лібералізма, час залишити — трохи вона за велика, аби її можна було таким делікатним способом пронести. Політика поклонів і реверансів на всі боки — й до московських

лібералів, і петербурських революціонерів, і варшавських клерикально-консервативних націоналістів в роді Сенкевича, не придасться на ніщо. Часи аморфного лібералізма, коли під кількома загальними фразами укривалися найріжніші течії й змагання, проминають, течії вирізняються все виразнійше, й кожного питають або запитають зовсім виразно і по пунктам: „яко вфруєши?“

Ідея відродження України на широких демократичних і свободних підставах має занадто стару й поважну історію, аби потребувала здавати ще екзамен перед російською чи польською екзаменаційною комісією для одержання диплому поступовости чи ліберальности. Ідея оборони робучих мас була її невіддільною частиною, протест против гнету й автократизму, брак усякої національної виключности, ідея рівноправного брацтва народів — льогічними постулятами її розвою. Хто сього не бачить, того можна просвітити льогічним і ясним енергічним розвоєм українських постулятів, помирити з ними своєю щирістю в сих постулятах і власним поважаннем до них, а не приладжуваннем їх до чужих програм, чужих тактик — тим більше, що при генерішній диференціяції однаково не можна бути добрим з усіма разом.

Українці ріжних напрямів і поглядів повинні знайти між собою той середній термін своїх спеціальних, національних домагань, які не можуть бути досягнені без їх власних старань і заходів, і повинні кождий з свого боку і становища пропагувати сі постуляти в своїй суспільности і в стичних з ними партійних кругах чужо-народніх. Такими постулятами уважаю: територіально-національну автономію України при загальнім федеративнім устрою Росії; переведене української мови в усіх інституціях і орґанах управи на українській території від найнижших до найвищих; забезпечення всяких можностей і засобів для українського культурного розвою і внесення всяких перешкод; усунення використання України й її засобів на цілі для неї чужі й непотрібні. Підставою для таких постулятів являється: признание української народности окремішною й самостійною національною одиницею, якій не повинні ставити ся ніякі огранічення в імя мов би то її меншої культурної вартости чи близького споріднення з якоюсь иньшою народністю; признание, що українській народности на її етнографічній території повинні бути дані всякі такі права, свободи й можність розвою, які мають на своїй території иньші народности, поставлені в ліпші обставини.

Сі принципи й постулати не пересуджують, як в сих рамках мають уложити ся економічні чи суспільно-політичні відносини, про що прийдесть ся ще довго говорити й переконувати ся супроти ріжниць в поглядах; вони, очевидно, не містять в собі також ані проповіді національної виключности й ворожнечі до иньших народностей і культур, ані пляпів відірвання України і нарушення одности держави, що страшить тепер багатьох: про се вже говорено багато, що задоволення територіяльно-національних потреб тільки скріпить звязь українського народа з иньшими, вигладить непорозуміння й усуне ґрунт для ворожнечі, і про се ще поговоримо иньшим разом. Тепер же я хотів би тільки піднести, що виробленне на точці сих постулатів певного як не формального, то морального союзу всіх українських партій і напрямів являєть ся елементарним обовязком їх перед українським народом в теперішній хвилі. На точці сих змагань не сьміють одні напрями поборювати иньші напрями, але всі повинні змагати до осягнення сих постулатів.

В очах одних напрямів сі постулати мають більше значінне, в очах других — меньше, але справедливости й потреби їх не може відмовити ніхто, хто не зіврав з українським народом, і при тих великих трудностях, які спляють переведенне сих жадань в житє, було б непростимим гріхом супроти українського народу легковажити їх, або робити якусь опозицію сим домаганням.

Що взагалі всі українські партії й напрями, які не хочуть розривати звязи з українським народом і його національною формою (то значить — не стремлять свідомо до його спольщення чи зросийщення) повинні в теперішній хвилі меньше бороти ся між собою, а більше звернути свою енергію на ті чинники, які загрожують самому істпованню або успішному розвоєви українського народу, се також повинно б бути ясным для кожного, особливо супроти страшного опізнення, з яким українська народність в Росії йде супроти иньших народностей з їх національним розвоєм і національними здобутками, і се треба б тямити міцно. Поява української преси, що заповіджепа вже на найближші дні, покаже нам незадовго, о скільки сей пародній обовязок знайшов дійсно зрозумінне у ріжних ґрупах, напрямів і течій української суспільности.

З БІЖУЧОЇ ХВИЛІ.

Становище російської бюрократії супроти українства останніми часами прояснило ся знову. Признавши в вересні минушого року, в супереч заявам запитаних нею компетентних органів, розкріпощенне українського слова й знесення указу 1876 р. „несвоєвременним“, вона, як показуєть ся, стоїть на тім становищі далі. Вона вправді допускає певні виломи в дотеперішній цензурній практиці супроти українського слова. Так отсе на підставі „временних правил о печати“ видавання українських часописей допускаєть ся в принципі на однакових умовах з всякими иньшими, так само свободний довіз в Росію заграничних часописей, не виключаючи й часописей українських (також в принципі, з яким одначе лучить ся заповідь оголошення індекса заборонених часописей, спорядженого для ужитку граничних комор). Але указ 1876 р. живе далі. Як звісно (очевидно — через якийсь недогляд) в нім нема мови про українські часописи ані в Росії ані заграничні; таким чином, формально беручи, дозвіл на видавання українських часописей в Росії і довіз їх заа границі не входить в конфлікт з указом 1876 р., і він собі існує далі. Зроблено вилом тільки в цензурній практиці, лише для видань періодичних, і цензура роз'ясняє, що книжки й брошури далі підлягають давній практиці, і навіть відбитки з української часописи не можна зробити без подвійної цензури — місцевої й главного управління, і так само старі заборони тяжать на українських книгах, що виходять за границями Росії. Обмеження для українських книжок, що опирають ся на указі 1876 р., без знесення самого указу можуть бути знесені новими загальними правилами чи законом про цензурування книжок взагалі. Сим потішають Українців з урядових сфер уже близько рік, з тою відмінною, що часом ся благодать обіцяєть ся в виді якихось „временних правил“, що видаєть правительство, часом справа відсилаєть ся до будучої державної думи. Останніми часами Українці властиво не робили нічого, аби справу принаглити. Ще від літа минушого року з російських ліберальних кругів пішов оклик — не удавати ся до правительства з ніякими представленнями чи петиціями й полишити все державній думі. Сей пароль був прийнятий українською суспільністю, і від звісної депутації в лютім 1905 р. вона не звертала ся до правительства в своїх справах (з виїшком

кількох заяв більш частинного чи льокального характера). Тим часом речинець скликання думи все відсував ся, а тепер уже заходять і великі сумніви, чи буде вона взагалі скликана, незалежно навіть від питання, яка могла-б бути та дума і що могла-б принести краєви. Правда, що ситуація тепер, по зломанню революційних рухів, при загальнім поступі реакції й всяких перепонах, які вона робить суспільній організації, і при тій апатії, яка очевидно починає опановувати суспільність, взагалі не легка для яких небудь громадських заходів, але в кождім разі пасивне складання па думу, як на якогось чинника, що прийде й виведе Ізраїля з Єгипта, не може в теперішнім часі вже нічим бути оправдане.

І так у своїх активах українство може записати пролом в дотеперішній цензурній практиці в виді допущення українських часописей домашніх і заграничних і звільненне їх від обов'язкової „общерусскої“ правописи (чи звільнені будуть від неї й книги, се ще не зпати). Се все таки „щось“, але „щось“ таке мале в порівнянню з розмахом суспільного руху останнього півріча, з обудженими ним пад'ями й поставленими домаганнями, з тими страшними жертвами, які той рух отягнув за собою — тими нечуваними масовими різнями й економічною руйною — не тільки держави, а й суспільности самої, руйною, що не може не відізвати ся на довгі літа як раз на духовім житю — ослабленню попиту на продукти мисли й творчости, на книжку й газету, на тих річах, від яких звичайно люде починають покорочувати свої потреби, свої видатки! Можна в такої диспропорції просто в розпуку впасти! Тим більше, що й сі здобуточки так мало гарантовані, обставлені такими можливостями адміністраційних репресій, які можуть до зера звести дані можливости, що за вповні реальні й певні ніяк не можна навіть їх уважати.

Кількотижнева історія новонародженої української преси показує се зовсім виразно. На виданне в Київі газети „Громадське Слово“ й „Нове житє“ не дано дозволу тому, бо з програми сих видань генерал-губернатор доглянув, що „видання сі домагатимуть ся переімени теперішнього державного ладу Росії, утворення окремих автономних країв па окраїнах держави й перебудовання її на федеративних основах, а також домагатимуть ся переходу усеї землі на власність народу, які вчинки забороняють ся карним законом“. Таким чином адміністрація виключила з дискусії української преси найбільш важні для українства справи (російській,

розумієть ся, вільно було й далі буде дебатовати про се). Щоб дати спасенну осторогу дозволеній потім „Громадській Думці“ (що вже не виставляла своєї програми, аби обминути конфлікт), сконфі-
сковано перше число, уложене дуже обережно, хіба за те може, що в ній згадувало ся про українську автономію. В Одесі градо-
начальник відмовляв з початку дозволу на українські газети взагалі, покликуючи ся на старі правила, а по виході першого числа „Народньої справи“ завісив її на цілий час, поки в Одесі буде воєнний стан, отже *ad calendas graecas*. Так само завішено в Києві гумористичну часопись „Шершень“. Газетка „Хлібороб“ в Лубнях, що видавала ся „явочним порядком“, без дозволу, замкнена по в-
ході нових правил, і видавець мусить просити дозволу на нову, і т. д.

Ясна річ, що знаходячи „составъ преступленія“ навіть в дис-
кусії над автономією, федерацією, націоналізацією землі й т. п. річах, адміністрація має в кожній хвилі спромогу замкнути яку будь часопись аж до розсудження справи в суді, або й без суду на час ввіймового стану, в котрім хронічно пробувають усі більші українські міста. Навіть в російській пресі, яка все таки тер-
пить менше, признають, що нові „временныя правила о печати“, видані мовляв в інтересах свободи слова, далеко менше користні для преси, ніж давні цензурні порядки, бо дають ще більше місця адміністраційному „усмотрѣнію“. Щож сказати про українську?

Але попадати в зневіру й апатію, яку бачимо серед значної частини суспільности в Росії, з того, розумієть ся, нема чого. Су-
спільність хотіла скочити з безправного й невільного стану, в якім жила, відразу в форми правдиво-конституційної федеративної дер-
жави (не кажучи про сьмільвійші пляни радикальної республіки, суспільно-економічної революції). За сю пробу взяти як найбільше від даного моменту трудно робити докір. Але скок не удав ся, і стиснувши серце й скупивши сили, треба на ново йти довгою й тяжкою дорогою в обхід. Українська суспільність „заробила“ менше від иньших, — з тим більшою енергією й витривалістю по-
винна йти до здійснення поставлених жадань. Тільки не чекати, що хтось зробить ту роботу за неї!..

Як мало здобула вона досі не тільки у правительства, а й на другім своїм фронті, в поступових російських кругах, мав я нагоду переконати ся недавно. В останній книжці „Русскаго Богатства“ (XII), органу одної з лівійших груп російської поступової інтелі-
генції, яка в програмі своїй досить широко ставить автономічно-

федералістичну точку, прочитав я таку вступну фразу в статі С. Южакова, присвяченій питанню про автономію й федерацію :

„Питанне про фінляндську автономію у нас розв'язало ся, але далеко хоробливіше течуть події зв'язані з автономією Польщі. Зазначили ся ще тільки питання про иньші автономії (піднято питання про Литву і Грузію). Можуть виникнути й деякі иньші в тімже напрямі, і треба признати, що се питання першорядного значіння і для імперії й для автономних земель“. (С. 125). Пише се чоловік не зовсім необізнаний з українською справою в Росії й її принципіально в кождім разі не ворожий. І по його гадці питанне української автономії ще й не поставлено навіть. Чи не дає се шіри вражіння, яке зробили в поступових кругах російських українські постуляти автономії? Як бачимо, кількох статей, кількох заяв, зроблених протягом 1905 р., не досить було, аби привести до того, щоб домагання автономії України трактувало ся серіозно, як серіозний національний постулат. Від нього ждуть більшої сили й напруження, щоб рахувати ся з ним поважно. Українці й иньші недержавні народи повинні ставити й популяризувати ідею перестрою цілої держави на основі національно-територіяльної автономії, але річ очевидна, що домагання в сїм напрямі поодиноких народностей, в тім і української, повинні визначати ся відповідною силою й витривалістю, щоб з ними числили ся серіозно і чужі суспільности й правительство.

Але Українці задоволені малим і звичайно перестають на малім. Виходячи з вікової безвладности й пасивности, вони готові кождий малій прояв активности, кождий слід співчуття українству цінити високо, і кожде „щось“ вистає вже для самооправдання й задоволення з себе самого і з людей. От напр. в останнім числі (13) „Громадської Думки“ читаю вступну статю, повну дуже сильних і гірких докорів на адресу української суспільности за її байдужність до своєї національности, а на третій стороні тої-ж часописи — славословний некрольоґ одному з типовіших репрезентантів тої національно-байдужої інтелігенції, української родом, але вповні відданої службі російській культурі — московському професору Миколі Стороженкови. „Талановитий чоловік, славний вчений, широко освічений“, а як доводило ся чути — й особисто вповні чесний і симпатичний чоловік — він для України був такимже мінусом, як і всі иньші, що свої таланти віддають виключно тій

культури й „гражданственности“, яка потім в ім'я переваги і в ім'я участі в ній таких Українців з роду, заперечує право на істнування культури української, а вірних своїй національності Українців пошиває в якихось звихлених шовіністів, провінціальних маїяків. Але автор некрольога не лишає в тім і тіни вини на покійнику; він задоволений, що покійник „почував звязок“ з Україною, то значить, належав до категорії так званих „тоже Малороссов“, що він написав кілька маленьких статеечок про Шевченка й Щелкіпа, а останніми часами укладав нляни робіт над українськими письменниками і обіцяв співробітництво в якихось українських часописах; сього для нього досить, аби в Стороженку бачити in spe, в найближшій будучности одного з „героїв розцвіту“ українського народу.

І варто-ж бути просто переконаним і характерним Українцем, коли по довголітній і безпорочній службі чужим богам такою легкою ціною можна від разу бути причисленим в „герої“ українства! Мабуть такої легкої такси на геройство не має ніяка національність, що себе шапує й вимагає від своїх членів певного мінімуму горожанської честі й характерности. Розуміть ся, в некрольогу, як то кажуть, aut bene aut nihil, — ну, то й належало не рушати кісток чоловіка, коли не охота сказати про нього гіркої правди бодай по смерті, але апотеозувати з тої пагоди національну деморалізацію — що за інтерес!

Се до річи, як маленька ілюстрація нашої великої національної легкодушности. Взагалі-ж про новонароджену українську пресу в Росії було-б передчасно говорити по її перших, іще хистких і невірних кроках. Піднесу лише деякі загальні гадки, які з поводу неї насувають ся.

Газети, які зачали дотепер виходити, мають узї характер популярний. Се вповні оправдано, бо інтереси просьвіти й осьвідомлення народніх мас повинні бути для української суспільности на першім пляні. Події останніх літ розбудили в народі суспільно-політичні інтереси в великій мірі, й газета стала пинї потребою селянина. Але треба тямити, чого він шукає в газеті, й дати йому те. Він не потребує сентіментальних фраз і того псевдопопулярного стилю добрих старих часів, коли думали, ще як в селянином говорити по розумному, то він не зрозуміє, а треба говорити по можности дурновато; йому не здадуть ся ні нащо неясні натяки, може зрозумілі інтелігентам, призвичасним до старої

Езопової мови, але незрозумілі йому; не звабиш його й белетристикою; селянин шукає відомостей і пояснень зі сфер економічних і суспільно-політичних, особливо з тих питань, які його найбільше цікавлять. Систематично читати газету, що виходить частіше як два рази на тиждень, переважна більшість селян певно не буде мати спромоги. Тому популярну газету для селян я представляв би собі в виді невеликого триденника суспільно-політичного, з популярно-науковими статтями, часом з белетристичним фейлетоном, але не більше, з сильною закрускою локальною, отже часописей, що обслуговують розмірно невеличкий район — губернію, чи її частину, й мажть на увазі місцеві інтереси людности, місцеві відносини й обставини. Видавати велику щоденну газету для народу й незвичайно трудно (незмірно тяжше ніж для інтелігенції), й не знаю навіть чи потрібно, бо селяне о стільки розбуджені й інтелігентні, що потребують щоденної великої газети, не потребують уже газети спеціально-народної, ad hoc препарованої, а иньші знов хапали ся за великі газети хіба за браком чесної й доброї популярної преси. Думаю, що й пізнійше нева частина селян, помітуючи газетами популярними, буде брати ся до газет видаваних для інтелігенції, чи то з підозріння, що популярні газети не дають всеї правди, як препаровані ad usum delfini, чи то з бажання бути в курсі того, що пишуть і читають пани. Розумієть ся, кожда газета повинна старати ся писати можливо приступно й зрозуміло, але старати ся штучно удержати велику газету в границях і на рівні інтелігенції і читачів з народу — на се треба мати великі публіцистичні й всякі иньші таланти, щоб не зробити її занадто яловою, бідною змістом і малоінтересною.

Та заснованіє українських газет не тільки популярних, але і звичайного типу преси для інтелігенції, не розв'язує ще жадань української публіцистики. Як я се підноси в своїх торішніх статтях, українська газета, український журнал може числити на читачів тільки серед людей більше-менше осьвідомлених, призвичаєних до українського друкованого слова. Але поза тими, розмірно тісними кругами української суспільности вістають ся широкі круги суспільности й інтелігенції не осьвідомленої, яка на українську пресу буде дивити ся як не з погордою, то з легковаженнем, і буде далі давнім звичаєм держати ся преси російської. До сих кругів українській пресі приступу нема, а що осьвідомленне їх для українства являєть ся справою незвичайно важною, то для пови-

скання їх, а також для обзнайомлення зо змаганнями й потребамъ української суспільности иньших суспільностей і національностей Росії, які також ще довго не будуть користати в української преси, неминуче потрібне сотворенне органів українства на російській мові. Протягом минушого року я (і не тільки я) пропагував сю гадку всіми можливими для мене дорогами, й на осінніх українських зборах заложенне української газети в Петербурві (з оглядів цензурних) було поставлено на першу чергу. Се тоді виглядало на річ зовсім близьку до здійснення, й навіть потрібні на те засоби вже були. Але залізничні й поштово-телеграфічні страйки па кілька місяців розірвали комунікацію з Петербургом; економічна криза вдарила дуже сильно по кешени неодного з учасників тої газети; можливість видавання газети української висунула на першу чергу заснованне газет українських — з тим усім справа пішла на дальший плян. Д. Русів в Петербурга недавно оповіщав, що збираючи складки на видавання газети на російській мові, він досі не зібрав і 2.000. З сим капіталом, розумієть ся, газети не завяжеш. І я хотів би пригадати ще раз, що поява українських газет сеї потреби в російськім органі не усуває, й вона стоїть перед російськими Українцями далі, як стояла давнійше.
